

стина : (навчальний посібник) / І.Ф. Хараберюш. – 4-е вид., перероб. і доп. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2013. – 284 с.

9. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія / І.Ф. Хараберюш. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2011. – 362 с.

10. Отримання та використання первинної оперативно-розшукової інформації оперативними підрозділами ОВС України: монографія / [А.В. Баб'як, В.П. Сапальов, М.В. Стацак, В.В. Шендрик]. – Львів : Каменяр, 2010. – 167 с.

11. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія / [І.Ф. Хараберюш, В.Я. Мацюк, В.А. Некрасов, О.І. Хараберюш]. – К. : КНТ, 2007. – 196 с. – (Сер. : Проблеми оперативно-розшукової діяльності).

12. Артеменко П.П. Місце оператив-
С. 196–204.

но-розшукової інформації, одержаної технічними засобами, у системі доказів з кримінальної справи / П. П. Артеменко // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України: Наукове видання / за ред. В. Л. Регульського. – Львів : ЛІВС при НАВС України, 2000. – С. 11–15.

13. Специальная техника и информационная безопасность: учебник / под ред. В.И. Киришина. – М. : Акад. управления МВД России, 2000. – Т. 1. – 783 с.

14. Новожилов С.Л. Техническое обеспечение оперативно-розыскной деятельности : (лекция) / С.Л. Новожилов. – М. : ЦИиНМОКП МВД России, 1999. – 28 с.

15. Сервецький І.В. Принципи розшукового права / Іван Васильович Сервецький // Юридична наука : (науковий журнал). – Київ, 2011. – № 3. – 210 с. –

УДК 347.963:347.633(477)

О. Храпенко,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ УСИНОВЛЕННЯ

У будь-якому розвиненому суспільстві утримання й виховання дітей має покладатися насамперед на сім'ю. Лише за таких умов може бути забезпечено належні умови для повноцінного формування особистості майбутнього громадянина.

Відповідно до частини 2 статті 51 Конституції України «батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття» [1]. Водночас відповідно до частини 3 статті 52 Основного Закону «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на державу». Проте як держава, так і спеціальні установи, де перебувають діти, які залишилися без батьків, не в змозі замінити батьків, їхньої любові й ласки.

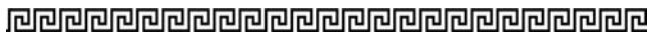
Цілком природним є прагнення дорослих громадян, які, переконавшись у неможливості мати власних дітей, хочуть усиновити (удочерити) малюків, які цього потребують.

У юридичному розумінні усиновленням

вважається прийом у сім'ю на правах дочки чи сина, що здійснюється на підставі рішення суду (стаття 207 Сімейного кодексу України (далі –СК України), частина 6 статті 24 Закону України «Про охорону дитинства»). Природно, що відповідна особа (особи) беруть на себе обов'язок утримувати таку дитину до настання повноліття.

Останнім часом в Україні спостерігається зростання кількості усиновлених дітей: у 2004 р. було усиновлено 1 492 дитини, у 2008 р. – 2 066 дітей [6], у 2010 році – 2 247 дітей. Проте кількість потенційних кандидатів на усиновлення на кінець 2010 р. становила 29 192 осіб [7].

Роль прокурора в забезпеченні прав неповнолітніх у сфері усиновлення має подвійну природу: з одного боку, вона розкривається під час здійснення наглядових повноважень, а з іншого – є продовженням прокурорського нагляду за дотриманням і застосуванням законів, судово-представницькою діяльністю прокурора у справах про уси-

новлення в межах цивільного судочинства. Вважаємо, що прокурор у цьому випадку як представляє інтереси неповнолітнього, так і відстоює інтереси держави й суспільства в цілому.

Такий підхід зайвий раз вказує на тісну взаємопов'язаність наглядової та судово-представницької діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх та додатково свідчить про доцільність тісної взаємодії відповідних підрозділів Генеральної прокуратури України й прокуратур обласного рівня та, відповідно, посадових осіб прокуратур районного рівня, які відповідають за здійснення нагляду за дотриманням і застосуванням законів, за представництво інтересів громадянина в суді, якщо здійснення цих функцій не закріплене за одним і тим же працівником прокуратури.

Діяльність прокуратури щодо захисту прав і свобод неповнолітніх постає з її загальних завдань, закріплених як у Законі України «Про прокуратуру», так і в положеннях галузевого наказу Генерального прокурора України № 16гн-/1 від 27.12.2013 р.

Прокурорсько-наглядові правовідносини носять багатосторонній характер. Залежно від змісту конкретних правових ситуацій їх учасниками можуть бути діти, їх батьки, від яких вимагається згода на усиновлення, посадові особи інтернатних та інших закладів, де утримуються діти, та, звичайно, органи влади, на яких покладено певні обов'язки щодо забезпечення дотримання законодавства про усиновлення.

Для досягнення ефективності правозахисної діяльності прокуратури необхідно, відповідно до методичних рекомендацій Генеральної прокуратури України, забезпечити надходження необхідної інформації щодо процесів усиновлення з певних органів та установ, а саме:

1) з органів та установ охорони здоров'я (управління, відділів):

- про кількість народжених упродовж певного часу, від яких відмовилися батьки, або які з будь-яких інших причин залишені батьками в пологових будинках, лікувальних закладах, про їх подальше влаштування;

- про кількість дітей, залишених батьками, які утримуються в лікувальних закладах без встановлення правового статусу, про тривалість їх перебування в медичних установах;

- про кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в будинках дитини, у тому числі тих, які підлягають усиновленню;

- про кількість вихованців будинків

дитини, які перебувають на первинному (місцевому), регіональному й централізованому обліку дітей та можуть бути усиновлені;

- про кількість дітей, вихованців будинків дитини, які усиновлені впродовж певного періоду, у тому числі іноземними громадянами, з них достроково за станом здоров'я.

2) зі служб у справах дітей:

- про кількість дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, у регіоні, із зазначенням місця перебування дітей (під опікою (піклуванням), у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, виховуються в дитячих та інтернатних закладах);

- про кількість дітей, які перебувають на первинному (місцевому), регіональному й централізованому обліках дітей, які можуть бути усиновлені, у тому числі з тих, які виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу;

- про кількість дітей, яких знято з обліку дітей, які можуть бути усиновлені, у зв'язку зі зміненням правового статусу із зазначенням підстав, зокрема переданих під опіку (піклування), на виховання в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу;

- про кількість усиновлених дітей, у тому числі іноземними громадянами, з них достроково за станом здоров'я (без врахування внутрішнього усиновлення (одним із подружжя));

- про кількість осіб, які перебувають на обліку кандидатів в усиновителі;

- про кількість кандидатів в усиновителі, які зняті з обліку із зазначенням підстав.

3) з органів реєстрації актів цивільного стану: дані за певний період щодо внесення змін до актів цивільного стану про народження дитини у зв'язку з її усиновленням громадянами України, іноземцями, окремо усиновлених одним із подружжя.

4) з будинків дитини, дитячих будинків, загальноосвітніх шкіл-інтернатів:

- щодо кількості вихованців із зазначенням їх правового статусу (діти-сироти, діти, позбавленні батьківського піклування);

- щодо кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з них які не перебувають на обліку в органах опіки та піклування, щодо причин цього;

- щодо кількості дітей цієї категорії, які перебувають на первинному (місцевому), регіональному та централізованому обліках з усиновлення.

5) з органів юстиції (головних управлінь, управлінь):

- копії звітів про роботу судів за формою Ф 12 щодо розгляду справ про усинов-

лення дітей;

– про кількість внесень змін до актових записів про народження дітей у зв'язку з усиновленням, окремо громадянами України та іноземцями.

б) з відділів, управлінь, органів внутрішніх справ:

– про кількість дітей, покинутих, залишених батьками в закладах охорони здоров'я, про що складено відповідні акти;

– про кількість дітей, яких підкинуто, залишено батьками в громадських та інших місцях, із зазначенням місця їх влаштування;

– про кількість протоколів, складених за ознаками правопорушень, передбачених статтею 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей), статтею 184-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьків);

– про кількість підготовлених матеріалів про позбавлення батьків батьківських прав, їх рух;

– про кількість порушених та направлених до суду справ за фактами залишення дітей у небезпеці (стаття 135 Кримінального кодексу України), незаконних дій щодо усиновлення (стаття 169 Кримінального кодексу України), розголошення таємниці усиновлення (стаття 168 Кримінального кодексу України) [6, с. 6–8].

Аналіз цієї інформації дозволяє прокурору зробити вірогідні висновки щодо можливих порушень законодавства про усиновлення.

На наш погляд, правозахисну діяльність органів прокуратури щодо забезпечення прав і свобод неповнолітніх у сфері усиновлення умовно можна поділити на три частини, які розглянемо детальніше.

1. Захист прав і свобод неповнолітніх, які підлягають усиновленню.

Усиновленню відповідно до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей (далі – Порядок) [3, ст. 2660] підлягають такі категорії неповнолітніх:

1) діти-сироти;

2) діти, позбавлені батьківського піклування;

3) діти, батьки яких дали згоду на усиновлення (пункт 4 Порядку).

Слід звернути увагу на те, що в зазначеному нормативному акті використовується термін «нагляд», а його здійснення, відповідно до пункту 103 Порядку, покла-

дається на служби в справах дітей (щодо дітей, які проживають на території України) та на консульські установи й дипломатичні представництва України за дорученням Міністерства закордонних справ (щодо дітей, які проживають за межами України).

До основних питань, які має встановлювати прокурор під час здійснення правозахисної діяльності в цій сфері, відносяться такі:

а) *дотримання порядку обліку дітей*, які підлягають усиновленню (стаття 214 СК України): чи зібрані необхідні документи, чи ведеться Книга обліку дітей, які можуть бути усиновлені, чи складено соціальний паспорт дитини, чи внесено відомості про неповнолітнього до Єдиного банку даних, чи дотримані строки взяття дитини на місцевий, регіональний і загальнодержавний облік тощо). Виявлення дітей, які підлягають обліку, здійснюється службами в справах дітей за інформацією органів внутрішніх справ, закладів освіти, охорони здоров'я та інших структурних підрозділів органів місцевої виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, окремих громадян; за письмовим зверненням їх батьків або осіб, які їх замінюють, родичів, близьких; у результаті спільних рейдів із працівниками органів внутрішніх справ [4, с. 13];

б) *стан обліку осіб, які бажать усиновити дитину* (стаття 215 СК України), причому потрібно з'ясувати, чи відповідають ці особи вимогам до усиновлювачів, передбаченим статтею 211 СК України, або ж вони ставали усиновлювачами всупереч наявності перешкод, передбачених статтею 112 СК України (зокрема, особи психічно нездорові або схильні до зловживання спиртними напоями чи наркотичними речовинами). Використовуючи матеріали слідчої й судової практики про злочини, вчинені усиновлювачами щодо своїх вихованців, прокурор повинен звертати увагу, чи не стало це наслідком невібагливого добору усиновлювачів;

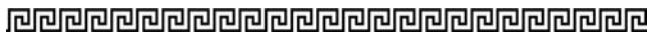
в) *дотримання положень закону щодо забезпечення права на таємницю усиновлення* (статті 226–228 СК України);

г) *запобігання комерціалізації усиновлення*, тобто умисному добору дітей для передачі їх особам за платню посадовими особами, від яких залежить вирішення зазначених питань.

2. Захист прав і свобод неповнолітніх шляхом здійснення прокуратурою представницьких повноважень у процесі вирішення судом питань щодо усиновлення.

Відзначимо, що судовий розгляд справ про усиновлення здійснюється в порядку

окремого провадження (пункт 4 частини 2 статті 234 Цивільного процесуального кодексу України) та регулюється статтями 251–255 Цивільного процесуального кодексу України.

Встановлення судового порядку вирішення цих питань у чинному Цивільному процесуальному кодексі України в результаті запозичення європейської практики зумовлюється потребами встановлення судового контролю за дотриманням законності органами, які попередньо вирішують ці питання. При цьому переслідується головна мета – не зашкодити інтересам дитини. Природно, що в цьому зацікавлений і прокурор – учасник судового розгляду.

3. Захист прав і свобод неповнолітніх після їх усиновлення.

Досить важливо, щоб питання дотримання прав і свобод неповнолітніх після їх усиновлення не залишалися поза увагою як держави взагалі, так і органів прокуратури зокрема через потребу запобігати економічній або сексуальній експлуатації дітей.

Вважаємо, що прокурору тут доцільно звернути увагу переважно на такі питання:

– чи знято усиновлену дитину з обліку та чи внесено відповідні відомості до Книги обліку дітей, які можуть бути усиновлені, та до Єдиного банку даних;

– чи знято іноземців і громадян України, які проживають за її межами, з обліку кандидатів в усиновлювачі;

– чи внесено відомості щодо дітей, усиновлених громадянами України, які проживають за її межами, іноземцями та особами без громадянства, до відповідного електронного реєстру;

– чи здійснюється перевірка умов проживання й виховання усиновленої дитини та використання коштів на її потреби [5, с. 16] з дотриманням встановлених строків (щороку протягом перших трьох років після усиновлення, а в подальшому – один раз на три роки до досягнення дитиною вісімнадцяти років), чи складено за її результатами звіт із відбиттям відомостей про стан здоров'я, фізичний і розумовий розвиток дитини, стосунки в родині;

– чи вжито в разі виявлення фактів порушення прав усиновленої дитини службою в справах дітей необхідних заходів щодо їх усунення;

– чи дотримується вимога щодо забезпечення збереження таємниці усиновлення (чи дотримується порядок зберігання особових справ усиновлених дітей, як забезпечується обмеження доступу до конфіденційної інформації тощо).

Слід відзначити, що якщо під час здійснення нагляду за дотриманням прав і

свобод неповнолітніх, які перебувають на території України, особливих труднощів, як правило, не виникає, то під час виїзду усиновлених осіб за межі нашої країни забезпечення їх прав є ускладненим.

На жаль, у випадку, коли неповнолітній перебуває за межами України, складно захистити його права засобами прокурорського реагування.

Насамперед у разі виїзду дитини до іншої держави досить важливо, щоб дитина-громадянин України не втрачала правового зв'язку зі своєю батьківщиною, оскільки, відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про громадянство», «громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках» [2, с. 65], а головним обов'язком держави є захист прав і свобод своїх громадян.

Таким чином, прокурору необхідно в обов'язковому порядку звертати увагу на постановлення дітей, яких усиновлено іноземними громадянами та вивезено за кордон, на консульський облік, оскільки це є важливою передумовою захисту їхніх прав і свобод.

Ключові слова: неповнолітні, прокуратура, прокурорський нагляд, захист прав неповнолітніх у сфері усиновлення.

Статтю присвячено проблемним аспектам правозахисної діяльності прокуратури у сфері усиновлення. Автор визначає роль прокурора в забезпеченні прав неповнолітніх у сфері усиновлення. На думку автора, правозахисну діяльність органів прокуратури щодо забезпечення прав і свобод неповнолітніх у сфері усиновлення умовно можна поділити на три частини: 1) захист прав і свобод неповнолітніх, які підлягають усиновленню, шляхом реалізації наглядових повноважень; 2) захист прав і свобод неповнолітніх шляхом здійснення представницьких повноважень у процесі вирішення судом питань щодо усиновлення; 3) захист прав і свобод неповнолітніх, які були усиновлені.

Стаття посвячена проблемним аспектам правозащитной деятельности прокуратуры в сфере усыновления. Автор определяет роль прокурора при обеспечении прав несовершеннолетних в сфере усыновления. По мнению автора, правозащитную деятельность органов прокуратуры по обеспечению прав и свобод несовершеннолетних в сфере усыновления условно можно разделить на три части: 1) защита прав и свобод несовер-

шеннолетних, подлежащих усыновлению, путем реализации надзорных полномочий; 2) защита прав и свобод несовершеннолетних путем осуществления представительских полномочий в процессе решения судом вопросов усыновления; 3) защита прав и свобод несовершеннолетних, которые были усыновлены.

The article is devoted problematic aspects of prosecution advocacy in adoption. The author defines the role of the prosecutor in ensuring the rights of minors in the area of adoption. The author believes that human rights activities of the prosecution to ensure the rights and freedoms of minors in the area of adoption can be divided into three parts: 1) protect the rights and freedoms of minors subject to adoption by the implementation of the supervisory authority; 2) protection of the rights and freedoms of minors through representative office in the court resolve questions about adoption; 3) protect the rights and freedoms of minors who have been adopted.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. –Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
 2. Про громадянство : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
 3. Порядок провадження діяльності з усыновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усыновлених дітей : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905 // Офіційний вісник України. –

2008. – № 79. – Ст. 2660.

4. Методичні рекомендації з питань організації наглядової діяльності щодо захисту прав і свобод неповнолітніх : схвалені науково-методичною радою при прокуратурі Херсонської області 12 травня 2010 р.(протокол № 30). – Херсон, 2010. – 39 с.

5. Методичні рекомендації проведення перевірок стану додержання вимог Закону України «Про охорону дитинства» щодо реалізації державних та регіональних цільових програм з охорони дитинства. –К. : Генеральна прокуратура України, 2010. – 26 с.

6. Методичні рекомендації щодо організації та проведення перевірок додержання законодавства про усыновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. – К. : Генеральна прокуратура України, 2008. – 50 с.

7. Кількість усыновлених в Україні збільшилась : повідомлення Медіа-центру Федерації профспілок України (ФПУ) від 20 листопада 2009 р. // Офіційний веб-портал ФПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1115:2009-11-20-09-33-20&catid=1:2009-06-19-18-32-02&Itemid=2&lang=uk.

8. У 2010 р. громадянами України усыновлено 2,2 тисячі дітей : повідомлення Департаменту інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. //Єдиний веб-портал Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_

